

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Хомич Марини Олександрівни

«Польська Автокефальна Православна Церква у 1945 р. – на початку ХХІ ст.: інституційний розвиток та культурна діяльність»,

представлену на здобуття наукового ступеня

кандидата історичних наук

за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія

Протягом ХХ ст. помітною була роль релігійних інституцій та їх вплив на формування свідомісних орієнтирів суспільства. Друга світова війна внесла значні геополітичні корективи на мапі Центрально-Східної Європи, зокрема серйозних трансформацій зазнала Польща. Офіційно держава стала соціалістичною та дотримувалась принципів народної демократії. Проте очевидним залишався факт її підпорядкування СРСР. Як сателіт Радянського Союзу, країна з багаторічною римо-католицькою традицією, опинилась в ситуації конфесійного непорозуміння з офіційною владою. Оскільки православ'я було ментально ближчим для партійного оточення Кремля, а Православна церква, юрисдикційно підпорядкована московському патріарху, залишалась серйозним важелем впливу на політичне та суспільне життя Польщі, підтримувати процес її відновлення для діючої влади було вигідно.

Важливо зауважити, що серед православних вірних Польської Народної Республіки переважали українці, білоруси та росіяни. Тобто до проблеми поліконфесійності додавалась ще й проблема поліетнічності, яка також частково лягала на плечі Православної церкви. Зі зміною політичних режимів та офіційним проголошенням демократичної Польської Республіки Польська Автокефальна Православна Церква не позбулась своїх попередніх функцій, навпаки, стала активним учасником вирішення актуальних суспільних проблем та прихистком для емігрантів із сучасних України, Білорусії та Російської Федерації.

Тема, яку дисертант М. О. Хомич обрала для свого дослідження, важлива одночасно в декількох аспектах: історичному, політичному та культурному. Відокремлення будь-якої з цих площин призведе до неповного висвітлення питання інституційного та культурного розвитку даної релігійної інституції.

Дисертація є першим в українській історіографії повноцінним науковим дослідженням з історії Польської Автокефальної Православної Церкви протягом 1945 – 2016 рр., в якій розкриваються найважливіші сфери її діяльності.

Робота складається з чотирьох розділів, кожен з яких, в свою чергу, розділений на три підрозділи, а також, традиційно, зі вступу, списку використаних джерел і літератури та додатків.

У вступі, передовсім, розкрито актуальність теми. Автор наголошує на прагненні дослідити трансформацію Польської Автокефальної Православної Церкви в період панування двох, протилежних за змістом, політичних систем – тоталітарної та демократичної. Дане завдання є дійсно добре сформульоване. Адже відшукавши паралелі та відмінності у функціонуванні Церкви у зазначені періоди, можна спробувати відповісти на запитання: чи здатна релігійна інституція стати оплотом гуманістичних ідеалів в несприятливих політичних обставинах, і як видозмінюється її діяльність в умовах, коли демократичні ідеали лише формально декларуються Основним законом держави?

Також зі вступу стає зрозуміло, що робота побудована за проблемно-хронологічним принципом і має на меті розкрити процес інституційного розвитку та культурної діяльності Польської Автокефальної Православної Церкви у 1945 – 2016 рр. До інституційного розвитку автор відносить: правове врегулювання позиції Церкви в Польській Народній Республіці та Республіці Польща, одержання відповідних канонічних підстав для її функціонування, трансформацію єпархіально-парафіяльної мережі, процес поповнення рядів духовництва, способи навчання релігії, видавничу справу,

громадську діяльність та благодійність. Аналізуючи поняття «інституційний розвиток», як процес розвитку інституції, в даному випадку, релігійної, варто зауважити, що основні елементи для його розуміння в структурі дисертації присутні. Культурній діяльності Церкви присвячений останній підрозділ, де розкрито основні напрямки та здобутки у цій сфері, а також проілюстровано як збереглись народні традиції православних вірних не польської національності.

Перший розділ дисертації розкриває історіографічну та джерельну основу роботи, а також методологічний інструментарій автора. Позитивним моментом є використання різнопланових праць, відмінних за жанром, тематикою, періодом видання. Дисертант не проігнорувала наукову літературу, що описує, наприклад, міжвоєнний період, хоч він не входить у хронологічні рамки дисертації. Важливо, що помітна більшість використаних досліджень є польськомовними та були видані на території Польщі. Цей факт свідчить про рівень володіння автора польською мовою, а також про те, що збір літератури, очевидно, відбувався у країні, яка територіально окреслює об'єкт дослідження.

Різномановною також є джерельна база роботи. Окрім архівних документів та преси, представлені матеріали інтерв'ю та неопубліковані наукові роботи студентів Богословської християнської академії, процес розвитку якої виступає предметом дослідження третього розділу. Таким чином, автору вдалось ознайомитись не лише із актуальною тематикою бакалаврських та магістерських праць випускників православної секції даного вищого навчального закладу, але й вивчити структуру студентських праць, особливості їх написання та оформлення.

Корисним також було залучення матеріалів з фондів не лише польського, але й українського архіву. Оскільки тематика дисертації, хоч і не строго у визначених хронологічних рамках, торкається історії України, зокрема території етнографічної Волині. Про це автор зазначає у другому розділі роботи.

Вибір методологічного інструментарію – виправданий, відповідно до заявлених проблем та завдань. М. О. Хомич, використовуючи, матеріали інтерв'ю, змушена була вдатись до методу усної історії, аби вірно застосувати отриману інформацію. Цей крок також є доречним, тим паче, що він гармонійно поєднується із рештою методів, використаних у роботі.

Дисертант торкнулась питання формування національно-конфесійних стереотипів, званої проблеми польського суспільства. У роботі не стоїть завдання їх вирішити чи пояснити, лише окреслити, хоча, насправді, частково пояснення у дисертації присутнє. І належить воно автору. Доречно було б звернути більше уваги на цю проблему та відповідно оформити, вказавши ймовірні причини, основні прояви та ситуативні наслідки. Адже перелічені складові розкидані по змісті дисертації та представлені у контексті окремих проблем.

Другий розділ праці присвячений організаційному розвитку Польської Автокефальної Православної Церкви. Тут автор досить широко розкриває обставини процесу легітимізації релігійної інституції, особливості поширення єпархіальних й парафіяльних одиниць по території Польщі та описує складну кадрову ситуацію у досліджуваній період. Особливу увагу привернув термін «Ординаріат» (60 ст.), який належить до традиції Римо-Католицької Церкви. Проте дисертант вживає його як повноцінну єпархіальну одиницю Православної церкви, наділяючи такими ж рисами як і в Західному обряді. Варто було б обґрунтувати доцільність використання даного терміна в контексті дослідження.

Третій та четвертий розділи є логічним продовженням попереднього параграфа. Вони органічно доповнюють сюжети один одного настільки, що автору, інколи, було важко технічно відокремити предмети вивчення кожного підрозділу без певних повторень та повернення до попередніх епізодів. Зрозуміло, що суцільному однорідному процесові розвитку Польської Автокефальної Православної Церкви потрібно було надати

структурну форму та виділити найважливіші етапи, не втративши при цьому єдиної інформативної лінії.

Позитивне враження справляє другий підрозділ четвертого розділу «Благодійність», хоча назва досить лаконічна, проте відповідає основному змісту. Дисертант проілюструвала цю частину роботи фотографіями у «Додатках», а дані щодо діяльності благочинних організацій Церкви намагалась максимально структурувати. Вважаємо це рішення вдалим, оскільки певна схематичність допомагає читачеві зорієнтуватись у системі православних добродійних організацій Польщі.

Загалом, основні наукові положення й висновки роботи сформульовані фахово, із знанням проблеми, всебічно обґрунтовані, їх достовірність й новизна не викликають сумнівів.

Праця М. О. Хомич – це самостійне, оригінальне дослідження, науково обґрунтовані результати якого в сукупності вирішують поставлене завдання – подати системне, цілісне бачення інституційного розвитку та культурної діяльності Польської Автокефальної Православної Церкви у 1945 році – на початку ХХІ ст.

Відзначаючи незаперечні позитивні сторони дослідження М. О. Хомич варто висловити деякі зауваження щодо вивчення названої проблеми, які радше мають характер побажань.

1. Чітко усвідомлюючи, що предметом наукового дослідження є канонічно-правове становище Польської Автокефальної Православної Церкви, її стосунки, найперше, із Московським патріархатом, занадто мало уваги у дисертації приділено аналізу впливів на церковні взаємини світської тоталітарної влади СРСР та Польської Народної Республіки.

2. У першому або у четвертому розділі дисертації варто було б чіткіше окреслити процес трансформації стереотипних уявлень щодо взаємозв'язку віросповідання, походження та соціальної ролі особи, що панували серед польської громадськості не одне десятиліття.

3. До останнього розділу також слід було б додати дефініцію поняття «церковної культури». Така теоретична складова давала б відразу вірне уявлення про те, що саме збирається представити автор, лише культурну спадщину діячів Церкви, чи також її духовний вплив на естетичні, моральні та свідомісні орієнтири вірних.

4. У другому розділі дисертант вживає досить не типовий для Східної традиції термін «Військовий Ординаріат», проте не акцентує на цій особливості та не пояснює самого терміну. Варто було б більш ґрунтовніше вивчити та продемонструвати таку унікальність у європейському православ'ї, щодо використання традиції Західного християнського обряду.

Очевидно, що зазначені зауваження і міркування не применшують науково-теоретичного та методологічного рівнів дослідження, які відповідають вимогам дисертаційної роботи. Головним в оцінці такого дослідження має бути не пошук недоліків, а виділення конкретного внеску в розробку наукової проблеми. Рецензована дисертація є завершеною, самостійною та оригінальною роботою. Вона першою в українській історичній науці вводить у науковий обіг нові, фахово обґрунтовані теоретичні результати, які в сукупності є важливими для розвитку, передусім, української історіографії.

Багатоплановість роботи, нова постановка ряду питань, порушені проблеми спричинилися до того, що не всі важливі моменти вдалось вивчити з однаковою повнотою. Це залишає місце для подальшої творчої наукової дискусії, пошуків документальних матеріалів, узагальнень, аналізу й виваженої оцінки існуючих на сьогодні праць, як українських, так і зарубіжних авторів.

Дисертант добре володіє зібраним і опрацьованим джерельним та історіографічним матеріалом, логічно і послідовно виклала його письмово. Стилiстично текст у міру виважений і не перевантажений цифровим чи цитованим матеріалом. Робота читається легко, сформульовані думки чіткі та зрозумілі.

